

Кривохижа Р. Р.

ORCID: 0009-0000-3244-1415

студент II року навчання (магістратура)

історичного факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Рубель В. А.

ORCID: 0009-0000-6533-8852

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії стародавнього світу та середніх віків

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ПІДГОТОВКА ЕМІРОМ ТИМУРОМ ПОХОДУ НА КИТАЙ У 1405 РОЦІ

Ключові слова: Середня Азія, емір Тимур, 1405 рік, династія Мін, військовий похід, Євразійський степ, Казахстан.

Військово-політична діяльність еміра Тимура (1336–1405 рр.) активно вивчається дослідниками. Тим не менш, помітними є окремі “білі плями”. До таких, зокрема, належить історія підготовки походу на Китай в 1405 році. З європейських дослідників найбільш повно, хоча й недостатньо аргументовано з точки зору критичного методу роботи з джерелами, дослідив це питання французький історик Жан Поль. Існують дослідження вказаного питання в контексті китайської історії. Однак вони послуговуються, здебільшого, китайськими та японськими джерельними свідченнями, не врівноважуючи їх наявними середньоазійськими, арабськими, європейськими та іранськими джерелами. Якщо згадати українську історіографію, то вона, взагалі, є надзвичайно бідною. Хіба що В. А. Рубель у статті “За що воював Тимур” розглядав більш глобальні аспекти діяльності еміра Тимура, не фокусуючись на детальній конкретиці означеного питання.

Зазначена тема має солідне джерельне підґрунтя. Ми маємо ґрунтовну працю Ш. Йазді “Зафар-наме”, котра в подробицях описує причини, передумови, логістику, чисельність війська, воєначальників та ін. Проте Йазді був придворним істориком Тимуридів і, відповідно, мав упереджене ставлення до діяльності еміра Тимура. Інший сучасник Тимура, Г. Алі, висвітлює у своїй праці “Щоденник походу до Індії” події кінця XIV –

початку XV століття, давши нам змогу оцінити військовий потенціал держави Тимура напередодні запланованого походу в Китай. Ібн Арабшах у праці “Дива долі Тимура”, будучи полоненим Тимуридів та сучасником зазначених подій, надав критичну оцінку військово-політичній діяльності еміра Тимура та навів причини того, чому похід у Китай не відбувся. Тож, дослідивши наявну джерельну інформацію, спробуємо визначити основні причини, процес та наслідки підготовки походу на Китай в 1405 році.

Причин здійснювати похід до Китаю було кілька. По-перше, майже в усіх військових кампаніях еміра Тимура важливу роль відігравав фактор військової здобичі, що був одним із головних джерел прибутку до державної скарбниці [4, с. 33–36]. Особливо наочно це видно на прикладі походу Тимура до Індії в 1398 році, де його армія в певний момент кампанії захопила в полон близько 200 тисяч індусів, і цей факт означав для Тимура та його воїнів величезні прибутки [2, с. 110–112, с. 144]. По-друге, емір Тимур намагався замкнути на своїй імперії, що простягалася від Закавказзя до Індії і від Середньої Азії до Іраку та Сирії, сухопутну караванну торгівлю по Великому шовковому шляху [7, с. 10]. Тобто, похід до Китаю міг бути мотивований бажанням Тимура здобути додаткові преференції

в питаннях торгівлі. По-третє, емір Тимур прагнув не допускати посилення сусідніх правителів та протягом 1370–1405 рр. завдав нищівної поразки ханам Могулістану, золотоординському хану Тохтамишу, правителям іранських держав, османському султану Баязиду I, рицарям фортеці Смірна, делійському султану, правителям мамлюцького Єгипту тощо [7, с. 10]. Таким чином, емір Тимур забезпечив собі фактичне лідерство на Близькому та Середньому Сході. Єдиною державою, з якою цей діяч не мав війни, був Китай. До того ж, ця держава мала безпосередній стосунок до Великого Шовкового шляху. Тимур мав привід до нападу: в 1368 році в Китаї було повалено монгольську династію Юань, на зміну якій прийшла династія Мін. Враховуючи те, що державою Тимуридів формально управляли Чингізиди, емір Тимур офіційно заявив про необхідність повернути до Китаю легітимну монгольську владу – династію Юань [8, с. 338]. Цікаво, що емір Тимур відмовився платити китайським володарям Мін данину та всіляко намагався спровокувати погіршення дипломатичних відносин, показово принижуючи китайських послів [5, с. 109–110]. Китайців дуже гнівила відмова Тимура сплатити данину за п'ять останніх років. Середньоазійський правитель відповів, що він сам хоче отримувати данину від імператора Мін та наказав своїм воєначальникам готуватись до походу [9, с. 29].

За наказом еміра Тимура, військове командування займалося підрахунками необхідної чисельності армії, котра буде проводити інтервенцію на територію Китаю [8, с. 338]. Джерела називають різну

чисельність війська. Зокрема, І. Шильтбергер стверджує, що емір Тимур зібрав для походу на Китай близько 800 тисяч осіб [9, с. 29–30]. Ці цифри є досить сумнівними з огляду на тогочасну демографічну ситуацію в регіоні. Більшу довіру викликають свідчення Йазді про 200-тисячну армію Тимура. За його словами, бойові загони надсилались з усіх областей імперії Тимура (від Мавераннахру до Іраку). Оцінкою бойового потенціалу війська займався якийсь Бурундук-бек, що доповідав про ситуацію особисто еміру Тимуру [8, с. 339].

Військо вирішили ділити на праве та ліве крило. Праве крило довірили внукам Тимура, Халіль-Султану і Ахмеду ібн Омар-шейху, та бекам Худайдаду Хусейні і Шамс ад-Дін Аббасу. Праве крило вирушило на зимові квартири в Ташкент, Шахрухію і Сайрам. Праве крило очолював інший родич Тимура, котрому наказали зимувати в Сабрані. Зимували, згідно з текстом, в умовах осілості – у збудованих під потреби армії будинках [8, с. 339–340].

Підготовка до походу розпочалась приблизно в листопаді 1404 року. Вже тоді мали місце низькі температури повітря, в умовах яких було неможливо переходити до наступальних дій. У цей час емір Тимур проводить огляд забезпечення своїх військ фуражем, провіантом, зброєю, спорядженням, тягловими та іншими тваринами. Війська отримали наказ приготувати запаси їжі для того часу, коли армія Тимура буде повертатися назад. Результатами перевірки, котра проводилась поблизу населеного пункту Аксулат протягом 50 днів, Тимур був задоволений. Джерело свідчить, що масштаби підготовки до походу на Китай були найбільшими за правління Тимура. Щоправда, давали про себе знати певні сімейні проблеми. Один з онуків Тимура, Халіль-Султан, виявляв непокору та хотів одружитись, не маючи на це законних підстав. Проте конфлікт вдалося залагодити [8, с. 339–340].

Зимую 1405 року ставка еміра Тимура розташовувалась в Отрарі (сучасний Казахстан). Армія очікувала настання сприятливої погоди, аби рушити в похід. Проте розвідка доповідала про поганий стан доріг, якими важко було пройти, тому бойові дії відкладались попри готовність військ [8, с. 341–342].

З одного боку, вимушену паузу Тимур використовував із користю: будувалась система перевалочних пунктів, що мали стати відправною точкою нападу на Китай. Через ці ж укріплені форпости повинен був пролягати зворотній шлях до Середньої Азії. З іншого боку, воїни потерпали від холоду, і це виявлялось у показниках смертності [8, с. 338–342].

Хід подальших подій ми ще не можемо описати достеменно. За словами Шильтбергера, емір Тимур виступив у 70-денний перехід по степу, але пройшов лише 10-денний шлях. Причиною цього стали жадливі мори, що призвели до втрат і примусили еміра відмовитись від задуму та

повернутись до столичного Самарканду [9, с. 29–30]. Ця версія є дивною, оскільки досвідчений полководець Тимур здійснював за свого правління численні далекі переходи і жодного разу не провалив їх. Чому він не дочекався весни, а рушив у похід зимою?

Арабшах вважає, що емір Тимур виступив із походом попри вже наявну хворобу. У процесі військового переходу емір потрапив у алкогольну залежність, якою намагався згладити біль. Через це він втратив інтерес до потреб війська і продовжував пити алкоголь, остаточно підірвавши здоров'я. Саме це спричинило його смерть у похідному таборі [3, с. 227–228]. Версія Йазді полягає в тому, що емір Тимур помер від хвороби в ставці, що розміщувалась в Отрарі (18 лютого 1405 року), де він чекав настання весни. До того ж, емір встиг залишити політичний заповіт і призначити спадкоємця престолу. Армія, керована його родичами, нібито, вирішила піти в похід на Китай без Тимура, але пересварилась і розвалилася в організаційному плані [8, с. 343–345].

Прямим та головним наслідком провалу походу на Китай стала міжусобиця Тимуридів 1405–1409 років, що закінчилась втратою цілого ряду територій та подальшим неухильним послабленням імперії Тимура, котре завершилось у 1507 році остаточним її розпадом [1, с. 150–154].

Отож, задум походу на Китай був надзвичайно амбіційним, найбільш масштабним в кар'єрі Тимура. Логістика була відпрацьована достатньо добре, фортифікаційні роботи та підготовка війська до розгортання на полі бою виконувались згідно з наказами. Проте смерть Тимура та чвари всередині військових еліт завадили реалізувати вказаний задум.

Література:

1. Бастемиев С. К. Синдром восьмого покоління. Павлодар : Типографія Сьгіна, 2016. 248 с.
2. Гийасаддин А. Дневник похода Тимура в Індію / пер. с перс., предисл. и примеч. А. А. Семенова. Москва : Изд-во вост. лит., 1958. 210 с.
3. Ибн Арабшах. История амира Темура. Ташкент : Ин-т истории народов Средней Азии имени Махпират, 2007. 231 с.
4. Мухаммедов М. М., Асланова Д. Х. Экономическая политика амира Тимура и развитие производительных сил Узбекистана в эпоху правления Тимуридов // Проблемы современной науки и образования. 2020. № 5 (150). С. 30–36.
5. Руи Гонсалес де Клавихо. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403–1406). Москва : Наука. 1990. 211 с.
6. Ру Ж.-П. Тамерлан / пер. с фр. Е. А. Соколова. Москва : Молодая гвардия, 2004. 295 с.
7. Саидов А. Государство амира Тимура и аппарат его управления // Архивариус. 2020. № 8. С. 7–11.

8. Шарафаддин Йазди. Зафар-наме / пер. А. Ахмедова. Ташкент : Sanaat, 2008. 486 с.

9. Шильтбергер И. Путешествие по Европе, Азии и Африке с 1394 по 1427 год. Баку : Ельм, 1984. 92 с.

10. Rajkai Z. Japanese and Chinese research on the Timurid. Ming Chinese contacts // Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. Vol. 63. No. 1 (March 2010). P. 63–103.

УДК 398.221 (470.65)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-5>

Рахно К. Ю.

ORCID: 0000-0002-0973-3919

доктор історичних наук, старший дослідник,

провідний науковий співробітник

*Науково-дослідного сектору етнографічної (антропологічної)
керамології*

*Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному
с. Опішне, Полтавська область, Україна*

ОСЕТИНО-ПАМІРСЬКА ПАРАЛЕЛЬ У ПЕРЕКАЗІ ПРО НАРОДЖЕННЯ СИРДОНА

Ключові слова: Осетія, Таджикистан, Памір, нартівський епос, міфологія, фольклор, вірування.

Тривалий час дослідженню іранських пракоренів осетинського нартівського епосу перешкоджала антинаукова, зате ідеологічно вмотивована теза, за якою осетини були автохтонним неіндоевропейським народом Кавказу, що просто засвоїв мову іранської групи. Перекази про нартів вивчалися поза фольклором інших іраномовних народів, без залучення їхньої стародавньої й середньовічної літератури. Нині ідеологічні заборони зникли, тому дедалі перспективнішим стає вивчення мотивів осетинського епосу у порівнянні з Авестою та іншими зороастрійськими текстами, середньовічними перськими дастанами й хікаятами, а також народною творчістю іранців.

У цьому зв'язку доречно згадати знаменитий переказ про появу на світ епічного трікстера Сирдона, що вплинув на долі багатьох богатирів-нартів. Його батьком був змієподібний повелитель рік Гагаг (Гетаг, Батаг), належний до водних божеств Донбеттирів. У більшості переказів Гагаг